

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ
Інститут права ім. князя Володимира Великого

МАУП

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО І ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

*Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції.
Київ, МАУП, 19 травня 2006 р.*

Київ 2007

ББК 67.9(4УКР)304я43
А43

Відповідальний редактор *В. М. Чирков*
(видання здійснене в рамках проекту “Наукові праці МАУП”)

За загальною редакцією канд. юрид. наук *Р. Б. Прилуцького*

Актуальні проблеми цивільного і господарського права: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, МАУП, 19 трав. 2006 р. / За заг. ред. Р. Б. Прилуцького. — К. : МАУП, 2007. — 268 с. — Бібліогр. в кінці статей.

ISBN 978-966-608-735-8

Розглядаються загальні проблемні науково-теоретичні питання співвідношення цивільного і господарського права, шляхів подальшої кодифікації цивільного та господарського законодавства, правового регулювання зобов’язально-договірних відносин, правового статусу суб’єктів господарювання, цивільних і господарських відносин, речові права та інші проблеми, що ставляться наукою цивільного і господарського права та юридичною практикою.

Для правників — науковців, викладачів, аспірантів, пошукачів і студентів юридичних навчальних закладів, широкого кола правників-практиків.

ББК 67.9(4УКР)304я43+67.304я43

ISBN 978-966-608-735-8

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2007

Короткін І. В. <i>Проблеми кодифікації господарського права</i>	110
Костюк В. М. <i>Деякі аспекти співвідношення цивільної і трудової правосуб'єктності у контексті побудови ефективної моделі національного права України</i>	118
Кудрявцева В. В. <i>Інвестиційний кодекс як логічний крок розвитку інвестиційного законодавства України</i>	124
Луценко О. К. <i>Актуальні проблеми шлюбного договору в аспекті цивільно-правових договорів</i>	130
Мельниченко О. І. <i>Відповідальність за недобросовісну конкуренцію, пов'язану із неправомірним використанням об'єктів промислової власності</i>	139
Мещерякова Т. С. <i>До проблеми розвитку інституту неспроможності в Україні</i>	167
Мілаш В. С. <i>Підприємницький комерційний договір: проблема визначення змісту правової категорії (поняття)</i>	175
Міхатуліна О. М. <i>Порівняльне господарське законодавство і шляхи його застосування в господарському праві України</i>	181
Павлик Л. З. <i>Проблеми гармонізації законодавства України до права Європейського Союзу</i>	190
Перець В. І., Степанова В. В. <i>До проблеми законодавчого визначення організаційно-правових форм юридичних осіб</i>	201
Прилуцький Р. Б. <i>Щодо поняття та організаційно-правових форм біржі</i>	208
Радченко Г. О. <i>Проблемні питання винаходу як об'єкта права інтелектуальної власності</i>	225
Розгон О. В. <i>До питання про обов'язкову частку у спадщині</i>	235

ПРОБЛЕМИ КОДИФІКАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

Аналізуються проблеми узгодженості норм Цивільного і Господарського кодексів України, можливості регулювання господарських відносин Цивільним кодексом України, а також подані пропозиції щодо розв'язання цих проблем.

У теорії права поширена думка про те, що кожна галузь права виокремлюється за самостійним та однорідним предметом і методом правового регулювання [10, 240; 7, 256]. Справді, зазначені два критерії є обов'язковими для визнання самостійності галузі права, але вони аж ніяк не єдині. Суспільство не стоїть на місці, завдяки чому все більше проводиться наукових досліджень в галузі права. Наприклад, дослідження таких учених-правників, як О. С. Іоффе та В. К. Мамутов доводять, що в сучасних умовах виокремлення самостійного та однорідного предмета і методу правового регулювання недостатньо для визначення самостійності галузі права [9, 349]. Так, навіть цивільне право дуже важко визначити за предметом і методом, оскільки його предмет (майнові та особисті немайнові відносини) не є однорідним. Тим не менше воно визнане як самостійна галузь, і мало хто наважується цьому заперечити. З упевненістю можна відзначити, що відмежування предмета правового регулювання однієї галузі від іншої здійснюється на підставі виявлення якісної однорідності інших елементів такого регулювання: суб'єктів; об'єктів; змісту; динамічних чинників.

На підставі викладених вище критеріїв можна охарактеризувати господарське право і визначити, чи є воно самостійним відносно цивільного права.

Господарське право, як і будь-яку іншу галузь права, можна визначити насамперед за предметною ознакою, тобто за сукуп-

ністю суспільних відносин, що регулюються нормами господарського права [13, 6].

Ця ознака висвітлена в положеннях ст. 1 Господарського кодексу України (далі — ГКУ): “Цей кодекс визначає основні засади господарювання в Україні і регулює господарські відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб’єктами господарювання, а також між цими суб’єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання”.

Для наглядного порівняння предметів регулювання ГКУ і Цивільним кодексом України (далі — ЦКУ) наведемо положення ч. 1 ст. 1. ЦКУ: “Цивільним законодавством регулюються особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників”.

Поняття предмета регулювання господарського права ширше розкриті у ч. 4 ст. 3 ГКУ: “Сферу господарських відносин становлять господарсько-виробничі, організаційно-господарські та внутрішньогосподарські відносини”. За ч. 5–7 ст. 3 ГКУ зазначені відносини становлять відповідно:

- відносини між суб’єктами господарювання;
- відносини між суб’єктами господарювання та суб’єктами господарських повноважень;
- відносини між структурними підрозділами суб’єкта господарювання та відносини суб’єкта господарювання з його структурними підрозділами.

Один з елементів господарських відносин — господарсько-виробничі відносини — виникає при безпосередньому здійсненні господарської діяльності. Як зазначалося вище, відповідно до ч. 1 ст. 3 ГКУ під господарською діяльністю розуміється діяльність суб’єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність.

У наведеному визначенні містяться такі ознаки господарської діяльності [13, 7]:

- особливий суб’єктний склад (суб’єкти господарювання);
- особлива сфера здійснення господарської діяльності — сфера суспільного виробництва;

- вартісний характер результатів господарської діяльності, що мають цінову визначеність.

У свою чергу, майнові відносини, що належать до сфери цивільного права, можуть бути кваліфіковані як фактично економічні відносини, що підлягають правовому регулюванню і мають вартісний характер [12, 8].

Економічні відносини містять у собі товарно-грошові відносини, що зумовлюють перехід матеріальних благ від одних осіб до інших, але не тільки на приватному рівні, а й на рівні держави, що надає цим відносинам суспільного характеру. Відносини у сфері товарообміну завжди є конкретними і виникають між конкретними учасниками.

Існує твердження, що предметом регулювання господарського законодавства є ті чи інші види господарської діяльності в різних сферах економіки (купівля-продаж засобів виробництва, оптова торгівля і поставка різноманітних товарів, інвестиційний та інноваційний процеси, технічне переобладнання виробництва, зовнішньоекономічні зв'язки, перевезення вантажів різними видами транспорту тощо). Такого регулювання потребує і так звана ринкова інфраструктура — банківська справа, обіг цінних паперів, страхування комерційної діяльності та ін. [11, 11]. З цього твердження можна зробити висновок, що до сфери регулювання ГКУ має належати значна частина положень про договірні зобов'язання, що є предметом регулювання ЦКУ, а також деякі питання, що належать до відання таких галузей права, як банківське чи податкове право, що є, на наш погляд, необґрунтованим.

Отже, з трьох основних ознак господарської діяльності самостійною залишається лише її суб'єктний склад. Хоча і це твердження також є суперечливим. Можна навести ч. 1 ст. 2 ГКУ, яка містить вичерпний перелік учасників відносин у сфері господарювання:

- суб'єкти господарювання;
- споживачі;
- органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією;
- громадяни, громадські та інші організації, які є засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них

організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності.

У свою чергу, наведемо учасників цивільних відносин відповідно до ст. 2 ЦКУ:

- фізичні особи;
- юридичні особи;
- держава;
- Автономна Республіка Крим;
- територіальні громади;
- іноземні держави;
- інші суб'єкти публічного права.

На особливу увагу заслуговує останнє твердження. Законодавець не дає вичерпного переліку учасників цивільних відносин, а лише дає правову підставу їх можливого існування — публічний характер. Положення двох статей ЦКУ і ГКУ фактично дублюються, за винятком двох пунктів: по-перше, в ГКУ органи державної влади і місцевого самоврядування повинні бути наділені господарською компетенцією, щоб визнаватись учасниками господарських відносин, а ЦКУ такої вимоги не містить, тобто учасниками цивільних відносин є держава в цілому (включаючи органи із господарською компетенцією). По-друге, ГКУ не вважає учасником господарських відносин фізичну особу в повному розумінні цього поняття, а зазначає обов'язкову ознаку наявності свідочтва про право на зайняття підприємницькою діяльністю, факт засновництва суб'єкта господарювання або здійснення щодо нього організаційно-господарських повноважень, водночас як ЦКУ наявності таких ознак не вимагає.

Окрім предмета регулювання галузі права, обов'язковою ознакою визнання її самостійності є метод правового регулювання.

Методи господарського права — це сукупність способів регулюючого впливу норм господарського права на поведінку суб'єктів господарських правовідносин.

Існує декілька підходів до класифікації методів господарського права. На думку В. С. Щербини, до методів правового регулювання господарського права належать [13, 17]:

- метод автономних рішень, який ґрунтується на тому, що суб'єкти господарювання мають право з власної ініціативи приймати будь-які рішення, які не суперечать законодавству України;

- метод владних приписів, згідно з яким діяльність суб'єктів господарювання підпорядковується обов'язковим моделям правовідносин, визначених законодавством;
- метод рекомендацій, коли держава регулює поведінку суб'єктів господарських відносин шляхом рекомендованих моделей відповідних правовідносин (наприклад, примірні форми договорів).

Як порівняння до цієї класифікації можна навести підхід до розуміння методу правового регулювання цивільного права.

Визначальною ознакою методу цивільно-правового регулювання суспільних відносин є юридична рівність сторін. Жоден з учасників цивільно-правових відносин не може примусити іншого учасника до певної поведінки за формою і суттю. З цією ознакою пов'язана й інша ознака: диспозитивність сторін у цивільно-правових відносинах. Це поняття означає, що учасники можуть діяти на власний розсуд. Спір між сторонами може бути розглянутий лише судом.

Для учасників цивільних правовідносин, які не виконують своїх обов'язків, порушують права інших учасників цивільних правовідносин, настає цивільно-правова відповідальність, що полягає у застосуванні до порушників засобів захисту і мір цивільної відповідальності, які мають переважно майновий характер [12, 10].

Порівнюючи наведені визначення методів правового регулювання господарського і цивільного права, можна зробити висновок про наявність чи відсутності між ними суттєвих відмінностей.

Щодо першого методу господарського права — методу автономних рішень, то його сутність фактично дублює положення ч. 1 ст. 1 ЦКУ про те, що цивільні правовідносини ґрунтуються на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників. Тому цей метод господарського права не можна розглядати як самостійний.

Метод владних приписів у господарському праві законодавець відобразив у ч. 2 ст. 12 ГКУ, яка передбачає основні засоби регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання:

- державне замовлення, державне завдання;
- ліцензування, патентування і квотування;

- сертифікація і стандартизація;
- застосування нормативів і лімітів;
- регулювання цін і тарифів;
- надання інвестиційних, податкових та інших пільг;
- надання дотацій, компенсацій, цінових інновацій та субсидій.

Метод рекомендацій застосовується до самоврядних організацій. У теорії права існує думка, що імперативний метод і метод рекомендацій не можуть співіснувати, оскільки природа одного виключає можливість існування іншого. У господарському праві держава може впливати на самоврядні організації лише шляхом дозволів, сприяння, надання організаційної допомоги, рекомендаційних актів, які містять норми права і застосування яких покладено на розсуд цих організацій. Держава у формі рекомендацій використовує дозволи, що мають сприяти розвитку самодіяльності та ініціативи суб'єктів права [10, 242; 7, 258].

Щодо розв'язання питання поділу сфер ЦКУ і ГКУ в теорії права існує думка, що ЦКУ делегує частину повноважень ГКУ, а тому останній можна розглядати як спеціальний закон, що визначає особливості регулювання майнових відносин у сфері господарювання [8, 156]. Правовою підставою зазначеної думки можна визначити положення ч. 2 ст. 9 ЦКУ: “Законом можуть бути передбачені особливості регулювання майнових відносин у сфері господарювання”. Відповідна норма міститься в п. 1 ст. 4 ГКУ: “Не є предметом регулювання цього Кодексу майнові й особисті немайнові відносини, що регулюються Цивільним кодексом України”. Ще одним підтвердженням цього є положення ч. 2 ст. 1 ЦКУ: “До майнових відносин, заснованих на адміністративному або іншому владному підпорядкуванні однієї сторони другій стороні, а також до податкових, бюджетних відносин цивільне законодавство не застосовується, якщо інше не встановлено законом”. Тобто до всіх відносин, не перелічених у цій статті (включаючи господарські відносини), цивільне законодавство застосовується. Виходячи із зазначених норм законодавства можна відразу зрозуміти, чому при розгляді господарських спорів судді господарських судів найчастіше керуються положеннями ЦКУ, нехтуючи при цьому Господарським кодексом. Підставою цього є фактично бланкетна (відсилальна) роль ГКУ і відсутність в ньому положень, які б чітко

регулювали господарські зобов'язання та інші відносини, які становлять собою причини зазначених вище спорів.

Науковці пропонують три підходи до розв'язання проблеми кодифікації господарського права [9, 356]:

- 1) обмежитись тільки ЦКУ;
- 2) залишити чинними ЦКУ і ГКУ, розглядаючи їх як загальний і спеціальний законодавчі акти;
- 3) визнати господарське та цивільне право самостійними галузями права, вдосконалювати ГКУ як самостійний правовий акт, перенісши до нього частину норм ЦКУ, що регулюють господарські відносини.

Узагальнюючи ці твердження, можна дотримуватись будь-якої із зазначених позицій, але перша позиція здається більш обґрунтованою, з якої випливає висновок про відсутність господарського права як самостійної галузі. Що ж до Господарського кодексу, то він повинен бути скасований як окремий законодавчий акт, а його положення мають бути узгоджені з відповідними нормами ЦКУ і внесені до нього окремою книгою, яка б визначала особливості регулювання сфери господарювання. Всі ж законодавчі та підзаконні нормативні акти, що стосуються сфери господарювання, повинні бути приведені у відповідність із положеннями ЦКУ.

Література

1. *Господарський кодекс України* від 16 січня 2003 р. // ВВР України. — 2003. — № 18–22. — Ст. 144.
2. *Цивільний кодекс України* від 16 січня 2003 р. // ВВР України. — 2003. — № 40–44. — Ст. 356.
3. *Закон України “Про зовнішньоекономічну діяльність”* від 16 квітня 1991 р. // ВВР України. — 1991. — № 29. — Ст. 317.
4. *Закон України “Про ліцензування певних видів господарської діяльності”* від 1 червня 2000 р. // ВВР України. — 2000. — № 36. — Ст. 299.
5. *Закон України “Про третейські суди”* від 11 травня 2004 р. // ВВР України. — 2004. — № 35. — Ст. 412.
6. *Жуков В. І.* Чи потрібно Україні при вступі до ЄС мати два кодекси: цивільний і комерційний? // Проблеми кодифікацій цивіль-

- ного та господарського права / За заг. ред. Р. Б. Прилуцького. — К.: КиМУ, 2005.
7. *Загальна теорія держави і права* / За ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. — Х.: Право, 2002.
 8. *Кириченко І. А.* Деякі питання співвідношення нового цивільного кодексу з ГКУ // *Проблеми кодифікацій цивільного та господарського права* / За заг. ред. Р. Б. Прилуцького. — К.: КиМУ, 2005.
 9. *Прилуцький Р. Б.* Проблеми кодифікацій цивільного та господарського права // *Проблеми кодифікацій цивільного та господарського права* / За заг. ред. Р. Б. Прилуцького. — К.: КиМУ, 2005.
 10. *Скакун О. Ф.* Теорія держави і права. — Х.: Консульт, 2001.
 11. *Хозяйственное право* / Под ред. В. К. Мамутова. — К.: Юринком Інтер, 2002.
 12. *Цивільне право України* / За заг. ред. Я. М. Шевченко. — К.: Ін Юре, 2003.
 13. *Щербина В. С.* Господарське право. — К.: Юрінком Інтер, 2005.

In the present article the theme is actualised at existing problems of the co-ordination of norms of the Civil and Commercial Codes of Ukraine, the possibility of regulation of the commercial relations only by Civil Code of Ukraine, and also contains some propositions of solving these problems.